

Список використаних джерел: 1. Державна служба статистики 2010-2020 URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>; 2. Сюткін С. І., Леонтьєва Г. Г. Економічна і соціальна географія. Зарубіжні країни. Книга-зошит. Суми: Університетська книга, 2003. 246 с.; 3. Сюткін С. І. Географія населення: навч. посібник. Суми: ВПП «Фабрика друку», 2015. 128 с.; 4. Сюткін С. І. Географія світового господарства : робочий зошит для самостійної роботи студентів. Суми : ФОП Цьома С.П., 2018. 30 с.; 5. Сюткін С.І. Курс лекцій з географії світового господарства. Суми : СумДПУ, 2020. 142 с.

УДК 911.372.9

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНЕ ЯВИЩЕ: ДЕПРЕСИВНА ТЕРИТОРІЯ. ПОНЯТТЯ ТА КРИТЕРІЇ ВИДІЛЕННЯ

В. О. Глухота

vitaliy9565@ukr.net

*Полтавський обласний науковий ліцей-інтернат II-III ступенів
імені А. С. Макаренка Полтавської обласної ради*

Р. І. Демченко

demchenko.rostislav13@gmail.com

*Полтавський обласний науковий ліцей-інтернат II-III ступенів
імені А. С. Макаренка Полтавської обласної ради*

Сучасний стан розвитку окремих регіонів України характеризується посилення диспропорцій в соціально-економічному розвитку, що спричинені невиваженою економічною політикою держави та особливостями змін в базових секторах економіки. Актуальність дослідження депресивних територій полягає в тому, що з часом цих територій стає дедалі більше, але до цього часу багато питань розвитку депресивних територій залишаються маловивченими. Насамперед, це теоретичні питання, які стосуються сутності поняття «депресивна територія», визначення індикаторів депресивності, методів оцінки гостроти та рівня депресивності.

Загальні проблеми депресивності регіонів розкриті здебільшого в наукових дослідженнях із регіональної економіки та суспільної географії. Найбільш ґрунтовно ці питання висвітлені в роботах З. Герасимчука [5], Ф. Заставного [6], О. Топчієва [12]. Проблематика депресивності сільських територій відображена в дослідженнях І. Плотницької [11]. Критерії виділення та характеристики депресивних територій є в дослідженнях В. Коломійчук [7], Ф. Заставного [6].

Мета дослідження – проаналізувати поняття «депресивна територія», визначити типи, рівні та причини утворення депресивних територій.

Поставлена мета потребує виконання наступних **завдань**: проаналізувати поняття «депресивна територія» в роботах українських та зарубіжних вчених і на їх основі сформулювати власне бачення дефініції; за науковими джерелами систематизувати різні підходи до типології депресивних територій, та запропонувати власний варіант класифікації; охарактеризувати причини утворення депресивних територій.

Поняття «депресивна територія» використовується в європейській практиці ще з 30-х років ХХ століття. З часом більш поширеним та вживаним є термін «проблемна територія». В Україні термін «депресивна територія» з'явився порівняно недавно, лише з середини 90-х років ХХ століття. Наукові дискусії щодо проблематики депресивності регіонів, засвідчили різноманітні точки зору щодо тлумачення цього поняття [11].

Аналіз підходів до визначення депресивних територій показав, що існує декілька підходів до тлумачення суті поняття «депресивна територія».

О. Вітер, Р. Дацків, М. Дацишин у свої дослідженнях термін «депресивний регіон» пояснюють як регіон, де соціально-економічний занепад обумовлений економічними факторами. Цей занепад є тривалим і його подолання не можливе за рахунок внутрішніх ресурсів території. Науковці проводять певну ієрархію розвитку депресивних регіонів, де виділяють поняття «відсталий регіон», «проблемний регіон», «кризовий регіон» та «інфарктний регіон» [4].

М. Барановським подається наступне поняття: «депресивний регіон – регіони циклічної депресії, яка виникає внаслідок економічних циклі, а негативна динаміка їх соціально-економічного розвитку характеризується системністю, тривалістю, комплексністю, гостротою багато перспективністю, масштабністю, динамічністю» [1, с. 76].

Окремі науковці ототожнюють поняття «проблемний» та «депресивний». Так, у дослідженнях З. Герасимчук подається таке визначення проблемних регіонів – «це такі просторово-територіальні утворення, в яких з соціальних, економічних, екологічних та інших причин припиняють діяти стимули саморозвитку і немає надії розраховувати на саморозв'язання кризової ситуації», що фактично ідентичне поняттю «депресивна територія» [1, с.111].

Поряд з термінами «депресивна територія» «проблемний регіон» у наукових дослідженнях використовуються й інші поняття. Так, Я. Шевчук використовує поняттям «депресивно-територіальна система», вона трактується як така територіальна система того чи іншого ієрархічного рівня, у якій відносно за короткий проміжок часу кардинально змінилися тенденції соціально-економічного розвитку – від висхідних до низхідних, від процвітання до занепаду [13, с.54].

У законодавстві України знаходимо наступну дефініцію депресивних регіонів. Так, у постанові Кабінету Міністрів України від 17.03.2000 № 521 «Про основні напрями забезпечення комплексного розвитку малих монофункціональних міст» зазначено, що «депресивний регіон – регіон з високим рівнем накопиченого промислово-виробничого потенціалу та низьким рівнем його реалізації внаслідок впливу переважно зовнішніх факторів економічної кризи» [9].

У першій редакції Закону України «Про стимулювання розвитку регіонів» від 08.09.2005 №2850-15 зазначено що «депресивна територія – регіон, промисловий район, сільський район, місто обласного значення, населені пункти ліквідованих підприємств добувної промисловості, що повинні відповідати встановленим законодавством критеріям депресивності» [10]. Зокрема, регіон може бути визнано депресивним, якщо протягом останніх п'яти

років середній показник обсягу валового регіонального продукту на одну особу є найнижчим серед інших регіонів України.

На основі відповідних наукових розвідок ми уклали власне бачення дефініції: депресивна територія – це населений пункт з прилеглою територією, де спостерігається економічна, соціальна, культурна, екологічна деградація, яка обумовлена історичним розвитком території її залежністю від соціально-економічних потрясінь в минулому і відсутністю в даний момент структурних змін для подолання відповідних проблем розвитку.

I. Вахович своїх дослідження узагальнив основні чинники що стають причинами виникнення депресивних територій та спричиняють загрози соціально-економічній безпеці регіону: низьку конкурентоспроможність регіону (спад виробництва та втрата внутрішнього і зовнішнього ринків; руйнування виробничо-технічного потенціалу; втрата продовольчої незалежності); високу матеріаломісткість виробництва; низький рівень забезпечення фінансовими ресурсами; наявність широкої верстви населення, що перебувають за межею бідності; відсутність природних ресурсів та незадовільні кліматичні умови; несприятливу екологічну ситуацію та забруднення навколишнього середовища [2].

Ми проаналізували відповідні чинники, і їх на основі виділили ознаки депресивності: відсутність або проблеми з доступом населення до освітніх, фінансових, медичних, культурних послуг; низька якість або відсутність транспортної інфраструктури населеного пункту; погіршення демографічної ситуації території; наявність екологічних проблем території; значне погіршення криміногенної обстановки в населеному пункті; поширення асоціального способу життя населення.

За ступенем прояву відповідних ознак ми виділили наступні рівні депресивних територій: **проблемний** (прояв однієї чи двох ознак депресивності, які можуть зникнути за 1-2 роки, за відповідної державної підтримки території); **кризовий** (ознаки депресивності проявляються у всіх сферах життя людини, але за рахунок економічного, культурного, соціального потенціалу території прояв кризових явищ ще мало відчутний для населення, термін подолання наслідків до 5 років); **передінфарктний** (ознаки депресивності поглиблюються і можуть мати вже невідворотні наслідки, руйнується інфраструктура території, подолання наслідків може тривати до 10 років); **деградований** (повне руйнування інфраструктури території, або вже її відсутність, глибока демографічна, соціальна, культурна криза, подолання наслідків може тривати до 20 років); **безперспективний** (відновлення інфраструктури не матиме економічних наслідків, відсутність будь-яких ознак економічного, культурно чи соціального життя населення, подолання наслідків потребуватиме великих фінансових та людських ресурсів).

Щодо типології депресивних територій, то вперше здійснив її В. Коломійчук і виділив п'ять типів депресивних адміністративних районів: адміністративні райони, територія яких постраждала внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС; адміністративні райони, які є екологічно забрудненими, але головні депресанти розташовані на суміжних територіях; прикордонні

адміністративні райони; депресивні адміністративні райони у гірській місцевості; депресивні території, що перетворюються на через надзвичайно слабкий розвиток транспортної мережі, слабкість розвитку соціально-економічної складової регіону [7].

Я. Шевчук класифікацію депресивних територій провів за генезисом депресії: циклічно-депресивні (поява спадних тенденцій розвитку, поступова деградація регіону); структурно-депресивні (різна кількість і величина інновацій та нерівномірне старіння основних фондів, вичерпання ресурсів в результаті неузгодженого розвитку та деградації регіонів); функціонально-депресивні (фізичне та моральне старіння основних фондів у монофункціональних регіонах, зниження потреби у продукції цього виробництва, втрата соціальних функцій даним регіоном, вичерпання ресурсів.); залпово-депресивні (природні катаклізми, наявність в регіонах вибухо-хімічних, радіоактивно-небезпечних підприємств та раптове порушення їх функціонування в результаті аварій та катастроф, соціальні вибухи) [14].

М. Хвесик, Л. Горбач, Н. Вишневська у своїх дослідженнях масштаб і глибину регіональної депресії визначили структурою видів національного господарства, в яких криза стала основною причиною розповсюдження депресії на всю економіку регіону. За цією ознакою депресивні регіони поділяються на: старопромислові (втрата лідируючих позицій внаслідок протиріч між науково-технічною прогресивністю галузевої структури та її ринковою ефективністю); аграрно-промислові (депопуляція населення, висока частка зайнятих у сільському господарстві, низький рівень доходів населення); добувні (видобуток копалин з виснажених родовищ, виробництво, що характеризується високою енергоємністю та матеріалоємністю на основі застарілих технологій) [13].

За ступенем депресивності М. Барановський виділяє регіони з застійною (застій у виробництві, сферах господарської діяльності, регіон втрачає позиції в розвитку, приречений на кризу, революції та розпад) та наростаючою депресією (галопаючий спад виробництва, ділової активності та зростанням швидкими темпами безробіття) [1].

Проаналізувавши відповідні типи депресивних територій, ми провели власну їх типологію де виділили наступні критерії:

- за причиною виникнення депресивності території (економічна, соціальна, екологічна, інфраструктурна, політична);
- за зайнятістю населення в додепресивний період (промислові, сільськогосподарські);
- за демографічною ситуацією (сезонні, постійні);
- за територіальним охопленням (малі, середні, великі);
- за впливом депресивних ознак території (змішані, однотипні).

Отже, існуючі на сьогодні регіональні диспропорції, найбільш гострою формою прояву яких є депресивні території, мають історичні корені і сформувалися ще в першій половині ХХ ст. Проблематика ідентифікації депресивних територій є важливим науковим завданням, насамперед, з позицій розробки ефективних шляхів їх соціально-економічного відродження. До сих

пір немає чіткого розмежування різних видів проблемних територій. Поняття «проблемна територія» є узагальнюючим відносно різних видів територій з проблемами розвитку. Що стосується депресивних територій, то теза про те, що депресивними можуть бути лише промислові райони, які в минулому володіли знаним економічним потенціалом, а надалі його втратили, вочевидь, є суперечливою і не відображає розмаїття виникнення депресивних територій.

Список використаних джерел: 1. Барановський М. О. Депресивність регіонів України. Теорія та практика досліджень: збірник наукових праць викладачів природничо-географічного. ф-ту. 2006. №1. С. 65-77.; 2. Вахович І. М., Купира М. І. Обґрунтування суті економічної категорії «депресивний регіон». Збірник наукових праць. Луцький національний технічний університет. 2014. №11 (43). С. 27-34.; 3. Вахович І. М., Купира М. І. Типологія депресивних регіонів в системі соціально-економічної небезпеки. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2015. №1. С. 35-38; 4. Вітер. О. Дацків Р., Дацшин М., Місцевий економічний розвиток: моделі для успіху. К. Інститут реформ. 2003. 40 с.; 5. Герасимчук З. В., Новосад І. Г. Депресивні території: підходи до трактування. Збірник наукових праць ЛНТУ. 2011. №31. С.95-101.; 6. Заставний Ф. Д. Депресивні регіони, поселення й галузі економіки України: проблеми, оцінка, прогнози. Географія та основи економіки у школі. 2004. №6. С. 24-29.; 7. Коломійчук В. С. Соціально-економічний розвиток адміністративного району в умовах перехідної економіки. Тернопіль. Укрмедкнига, 2001. 440 с.; 8. Новикова А. М. Депресивні території: європейський досвід та проблеми України. Стратегічна панорама. 2000. №3-4. С. 84-88; 9. Про основні напрями забезпечення комплексного розвитку малих монофункціональних міст: постанова Кабінету Міністрів України від 17.03.2000 № 521 Офіційний вісник України 2000 № 3. Ст. 21; 10. Про стимулювання розвитку регіонів: Закон України від 08.09.2005 р. №389-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2005.(№51) . Ст. 548.; 11. Плотницька С. І. Проблеми ідентифікації депресивних територій України. Вісник Запорізького національного університету. 2012. № 4 (16) С. 195-200.; 12. Топчієв О. Г., Безверхнюк Т. М., Тітенко З. В. Регіональний розвиток України і становлення регіональної політики: навчальний-методичний посібник. Одеса: ОРІДУ НАДУ. 2005. 224 с.; 13. Хвесик М. А., Горбач Л. М., Вишневська Н. В., Хвесик Ю. М. Стратегія соціально-економічного розвитку регіону (на прикладі Волинської області): монографія К. Кондор 2004. С. 376.; 14. Шевчук Я. В. Депресивні територіальні суспільні системи: критерії визначення та напрями санації. Львів. 2008. 133 с.

УДК 314.1

АНАЛІЗ ДИНАМІКИ ЧИСЕЛЬНОСТІ НАСЕЛЕННЯ (В ПЕРІОД 1991-2019 РР.) ТА СТАТЕВО-ВІКОВА СТРУКТУРА ІРШАВСЬКОГО РАЙОНУ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Ж. М. Корчинська

zhanna.korchynska@uzhnu.edu.ua

кафедра фізичної географії та раціонального природокористування Ужгородського національного університету, м. Ужгород

Територія Іршавського району займає площу близько 944,5 км². Щільність населення району в 2018 році становила 106,4 осіб/км². Це найвища густина населення після сусіднього Виноградівського серед усіх районів області. Середня щільність населення Закарпатської області є нижчою, ніж в районі (98,5 осіб/км²) [3, С. 14]. Висока густина населення пояснюється географічним положенням та порівняно сприятливими природними умовами району.